

WPROWADZENIE

Wchodząca w życie 1 września 2017 roku **reforma edukacji** zakłada m. in. zmiany w obszarze działań wychowawczo-profilaktycznych szkoły/placówki. Zostały one określone w:

- Ustawie z dnia 14 grudnia 2016 r. Prawo oświatowe (Dz.U. z 2017 r., poz. 59)
- Rozporządzeniu Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 lutego 2017 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz podstawy programowej kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej, w tym dla uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym lub znacznym, kształcenia ogólnego dla branżowej szkoły I stopnia, kształcenia ogólnego dla szkoły specjalnej przysposabiającej do pracy oraz kształcenia ogólnego dla szkoły policealnej (Dz.U. z 2017 r., poz. 356).

Od roku szkolnego 2017/2018 działalność edukacyjna i wychowawcza szkoły określona jest przez **szkolny zestaw programów nauczania** oraz **program wychowawczo-profilaktyczny szkoły**, które mają tworzyć spójną całość i muszą uwzględniać wszystkie wymagania opisane w podstawie programowej.

Wprowadzane począwszy od roku szkolnego 2017/2018 treści wychowawcze i profilaktyczne skierowane do uczniów – dostosowane do ich potrzeb rozwojowych – można odnaleźć w podstawach programowych przedmiotów kształcenia ogólnego, specjalnego i zawodowego. Działania wychowawczo-profilaktyczne powinny być kierowane do uczniów równoległe z ich kształceniem – przekazywaniem wiedzy, m. in. podczas zajęć z wychowawcą klasy oraz realizacji treści wielu przedmiotów, takich jak np.: edukacja wczesnoszkolna; przyroda; biologia; wychowanie fizyczne; edukacja dla bezpieczeństwa; technika; informatyka; wiedza o społeczeństwie; etyka; wychowanie do życia w rodzinie; podstawy przedsiębiorczości.¹

Jedno z dodatkowych kryteriów Solidarnej Szkoły brzmi: „W szkole zajęcia poświęcone solidarności są prowadzone na lekcjach innych niż historia, historia i społeczeństwo, WOS i godzina wychowawcza w oparciu o scenariusze „Solidarnej Szkoły” lub własnego autorstwa nauczycieli”. Edukację na temat Solidarności można i warto włączyć do wielu innych przedmiotów.

Na przykład:

> Etyka – twórczość Tadeusza Mazowieckiego, nierówności ekonomiczne i sposoby ich niwelowania, solidaryzm społeczny, dorobek KOR.

> Informatyka – digitalizacja archiwów, nagrywanie wywiadów i montaż filmów, tworzenie wystaw on-line.

¹ We wspomnianej wyżej publikacji znajduje się wypis treści dotyczących obszarów wychowania i profilaktyki zawartych w podstawach programowych przedmiotów kształcenia ogólnego w wybranych typach szkół.

Celem programu wychowawczo-profilaktycznego jest **wspieranie ucznia we wszechstronnym rozwoju**, ukierunkowanym na: osiągnięcie pełni dojrzałości fizycznej (zdrowy styl życia), psychicznej (odpowiedzialność), społecznej (konstruktywne role społeczne) i duchowej (system wartości i poczucie sensu życia), wzmacnianym i uzupełnianym przez działania z zakresu profilaktyki dzieci i młodzieży.

rogram powinien uwzględniać - przygotowane w oparciu o **diagnozę potrzeb i problemów występujących w danej społeczności szkolnej** - treści i działania wychowawcze skierowane do uczniów oraz treści i działania profilaktyczne dostosowane do potrzeb rozwojowych uczniów oraz angażujące wszystkich uczniów, ich rodziców oraz całe środowisko szkolne (kadre pedagogiczną, pracowników administracji i obsługę szkoły).

W diagnozowanie szkolnej sytuacji warto również włączyć uczniów i uczennice.
Jak to zrobić podpowiedzą Wam [materiały edukacyjne z programu Szkoła Demokracji](#).

W podstawie programowej kształcenia ogólnego określono zadania wychowawczo-profilaktyczne szkoły, w tym zagadnienia omawiane na zajęciach z wychowawcą oraz zadania wychowawcze realizowane na zajęciach przedmiotowych na każdym etapie edukacyjnym w poszczególnych typach szkół (art. 4 pkt 24 Ustawy Prawo oświatowe).

Wzmocniono potrzebę kształtowania u uczniów postaw prospołecznych, w tym poprzez możliwość udziału w działaniach z zakresu wolontariatu, sprzyjających aktywnemu uczestnictwu uczniów w życiu społecznym (art. 1, pkt 12 Ustawy Prawo oświatowe).

Działania podejmowane w ramach Solidarnej Szkoły mogą pomóc Waszej szkole zainicjować lub rozszerzyć aktywność uczniowskiego wolontariatu. Uczniowie i uczennice realizujący projekt w ramach *Solidarnej Szkoły* mogą później wejść w skład szkolnego Koła Wolontariatu i zainicjować kolejne działania. Materiały edukacyjne na temat organizacji wolontariatu znajdziecie w programie [„Kto na ochotnika?”](#).

Uchwalanie programu wychowawczo-profilaktycznego szkoły należy do rady rodziców (RR), która powinna działać w porozumieniu z radą pedagogiczną (RP). Jeżeli RR **w terminie 30 dni od dnia rozpoczęcia roku szkolnego (do 30 IX)** nie osiągnie porozumienia z RP w sprawie programu, program ten ustala dyrektor szkoły lub placówki w uzgodnieniu z organem sprawującym nadzór pedagogiczny (art. 84 ust. 1–3 Ustawy Prawo oświatowe).

W pracy nad programem wychowawczo-profilaktycznym ważny jest **proces** - to w jaki sposób będziecie nad nim rozmawiać, czego nauczycie się przy okazji, czy zaangażujecie uczniów, pracowników, nauczycieli. Programy wychowawczo-profilaktyczne w szkołach tworzone są do końca września danego roku. Pamiętajcie, że możecie jednak stworzyć **aneks** do programu lub rozpocząć pracę nad zapisami, które wprowadzicie w kolejnym roku szkolnym.

DZIAŁANIA WYCHOWAWCZE A PROFILAKTYKA

Wychowanie to proces **wspierania wychowanka w rozwoju** angażujący wychowawcę (np. rodzica, nauczyciela, starszego kolegę) oraz wychowanka (dziecko/nastolatka): pozostających w relacji, współdziałających dla osiągnięcia celów oraz dzielących się odpowiedzialnością w tym procesie (wychowawca odpowiada za tworzenie warunków do rozwoju, wychowanek - za korzystanie z nich).

Jedno z kryteriów Solidarnej Szkoły brzmi: „Projekt uczniowski został zrealizowany przez uczniów i uczennice, według ich planu”. Włączenie w uczniów i uczennic w proces decydowania, organizowania szkolnego życia i wzięcia odpowiedzialności za swój własny proces uczenia stanowi najważniejszą zasadę pracy projektem uczniowskim oraz podstawę wdrożenia w szkole oceniania kształtującego. W tym sensie wychowanek staje aktywnym autorem procesu wychowawczego.

Modelowy proces wychowania w szkole/placówce zakłócają **czynniki wewnętrzne** tj. ograniczone kompetencje wychowawców, specjalne potrzeby edukacyjne wychowanków oraz niekorzystne środowisko rówieśnicze w szkole i **zewnętrzne** tj. ograniczone kompetencje wychowawcze

rodziców, naturalne środowisko rówieśnicze wychowanków oraz czynniki ryzyka tkwiące w szeroko rozumianym społeczeństwie, prowadząc do zaburzeń w zachowaniu i wymuszając **interwencję profilaktyczną**.

Profilaktyka zatem to kompleksowa **interwencja kompensująca niedostatki wychowania**, która obejmuje równoległe trzy obszary działania:

- wspomaganie wychowanka w radzeniu sobie z trudnościami zagrażającymi jego prawidłowemu rozwojowi i zdrowemu życiu;
- ograniczanie i likwidowanie czynników ryzyka, które zaburzają prawidłowy rozwój i dezorganizują zdrowy styl życia;
- inicjowanie i wzmacnianie czynników chroniących, które sprzyjają prawidłowemu rozwojowi oraz umożliwiają prowadzenie zdrowego stylu życia².

Profilaktyka w środowisku szkolnym spełnia kilka podstawowych funkcji, takich jak:

- dostarczanie informacji na temat zdrowego życia i występujących zagrożeń;
- kształtowanie prozdrowotnych wzorców konsumpcyjnych;
- kształtowanie umiejętności interpersonalnych;
- kształtowanie umiejętności podejmowania decyzji i rozwiązywania problemów oraz uczenie odpowiedzialności;
- rozwijanie więzi z grupą społeczną oraz rozwijanie środowiska szkolnego i rodzinnego;
- kształtowanie w środowisku szkolnym norm i reguł sprzyjających zdrowemu życiu i rozwojowi.

Działania profilaktyczne prowadzi się na trzech poziomach.

Działania **na pierwszym poziomie** (tzw. profilaktyka uniwersalna) kierowane są do tych wszystkich osób, które nie wykazują jeszcze dysfunkcji w rozwoju lub zachowaniu, ale w ich otoczeniu występują czynniki ryzyka i dlatego należy wyposażyć ich w umiejętności skutecznego przeciwstawiania się niebezpieczeństwom oraz dbania o własne zdrowie i życie.

Działania **na drugim poziomie** (tzw. profilaktyka selektywna) kierowane są do osób, w których rozwoju lub zachowaniu pojawiają się pierwsze przejawy zaburzeń, a jej celem jest zahamowanie rozwoju dysfunkcji i przywrócenie funkcjonalności.

Działania **na trzecim poziomie** (tzw. profilaktyka skoncentrowana na jednostce) kierowane są do osób, które dzięki oddziaływaniom korekcyjnym, terapeutycznym czy rehabilitacyjnym odzyskały sprawność i funkcjonalność, a teraz wracając do swojego naturalnego środowiska potrzebują wsparcia, które pomoże im w readaptacji i uchroni przed nawrotem trudności.

Wspólnym obszarem dla wychowania i profilaktyki są działania budujące odporność na potencjalne zagrożenia (czyli profilaktyka uniwersalna), aczkolwiek korzystniej jest dla wychowanków realizować je w kontekście działań wychowawczych lub też w kontekście przeciwdziałania zagrożeniom oraz **system wartości i norm**, w nawiązaniu do których są prowadzone działania.

² Wg koncepcji Zbigniewa B. Gasia.

OPRACOWUJEMY PROGRAM WYCHOWAWCZO-PROFILAKTYCZNY

Charakterystyka profilu absolwenta naszej szkoły

Na tym etapie szukamy odpowiedzi na pytanie: **jakim człowiekiem ma być uczeń opuszczający mury naszej szkoły?**, podejmując następujące kroki:

- określamy uwarunkowania formalno-prawne
- diagnozujemy oczekiwania rodziców
- oceniamy potencjał i możliwości uczniów i uczennic
- analizujemy lokalne warunki i zasoby szkoły
- wspólna (rada pedagogiczna, rodzice) dyskutujemy nad profilem ucznia.

Analiza dotychczasowych działań wychowawczych i profilaktycznych szkoły

To etap, w którym szkoła odpowiada sobie na pytanie: **jakie są nasze doświadczenia w zakresie podejmowanych działań wychowawczych i profilaktycznych**, podejmując kroki:

- diagnozujemy zachowania uczniów i uczennic w społeczności szkolnej
- wskazujemy sukcesy szkoły w obszarze szkolnej profilaktyki i wychowania
- identyfikujemy porażki w obszarze szkolnej profilaktyki i wychowania
- identyfikujemy metody wychowawcze i profilaktyczne – skuteczne i nieskuteczne
- diagnozujemy potrzeby rozwojowe n-li w zakresie wychowania i profilaktyki
- identyfikujemy zasoby zewnętrzne wspierające wychowanie i profilaktykę w szkole.

Kryterium Solidarnej Szkoły brzmi: „*Przy realizacji działań szkoła współpracuje z instytucjami lokalnymi i włącza je w swoje projekty. Współpraca obejmować może np. lokalne stowarzyszenia, instytucje kultury (biblioteka, dom kultury, muzeum), inne szkoły z najbliższej okolicy, przedstawiciele władz samorządowych itd.*”. Warto zastanowić się nad tym jakie inne instytucje, partnerzy, sojusznicy, okolice szkoły mają wpływ na postawy uczniów i jak wykorzystać te relacje w procesie wychowawczym.

Konstruowanie strategii wychowawczo-profilaktycznej szkoły

Konstruowanie strategii to poszukiwanie odpowiedzi na pytanie: **dokąd i jaką drogą chcemy zmierzać**, i powinno uwzględniać następujące kroki:

- identyfikacja sfer rozwojowych ucznia
- określenie szczegółowych celów rozwojowych w odniesieniu do profilu ucznia
- określenie zadań wychowawczych i profilaktycznych szkoły
- określenie treści i form działań w obszarze profilaktyki i wychowania
- określenie osób odpowiedzialnych oraz zaplanowanie w czasie działań.

Kryterium Solidarnej Szkoły brzmi: *W szkole istnieją mechanizmy wsparcia uczniów i uczennic w dodatkowych działaniach. Uczniowie i uczennice współdecydują, jakie działania będą realizowane w ich szkole.* Zapoznajcie się z [Praktycznym przewodnikiem o współdecydowaniu w szkole](#).

Opracowanie strategii ewaluacyjnej programu wychowawczo-profilaktycznego szkoły

Na tym etapie powinniśmy znać odpowiedź na pytanie: **jak będziemy sprawdzać skuteczność naszego działania**. W strategii ewaluacyjnej:

- identyfikujemy cel ewaluacji
- określamy metodologię i przebiegu ewaluacji
- określamy sposoby opracowania i wykorzystania wyników.

Opracowanie planów wychowawczo-profilaktycznych w poszczególnych klasach

Zaplanowanie działań wychowawczo-profilaktycznych w klasie jest przeniesieniem zamierzeń zawartych w szkolnym programie na warunki klasy. Adaptacji dokonuje - z uwzględnieniem specyficznego zapotrzebowania danej klasy - wychowawca, który poszukuje odpowiedzi na pytanie: **jakie zamierzenia szkoły chcę realizować w klasie?** Podejmujemy kolejne kroki:

- identyfikujemy zasoby i potrzeby rozwojowe każdego ucznia/uczennicy w klasie
- określamy szczegółowe cele rozwojowe w odniesieniu do wieku ucznia/uczennicy
- określamy szczegółowe zadania wychowawcze i profilaktyczne wychowawcy
- określamy treści i formy działań w obszarze profilaktyki i wychowania
- określamy zakres odpowiedzialności wychowawców oraz nauczycieli przedmiotowych
- identyfikujemy współpracowników i sojuszników w realizacji celów
- planujemy w czasie poszczególne działania i osiąganie celów.

Propozycje zapisów w programie wychowawczo-profilaktycznym szkoły dotyczące szkolnej solidarności:

Lp.	Cel główny	Cele szczegółowe	Propozycje zadań	Osoby odpowiedzialne za realizację	Termin realizacji
1.	Kształtowanie poczucia solidarności z członkami społeczności lokalnej i globalnej oraz poczucia odpowiedzialności za dobro wspólne.	<p>1. Rozwijanie empatii, poczucia więzi społecznej z innymi ludźmi. Rozwijanie w uczniach poszanowania przyrodzonej wolności i godności człowieka.</p> <p>2. Zwiększanie świadomości istnienia globalnych problemów i współzależności pomiędzy różnymi regionami świata.</p> <p>3. Zwalczanie w uczniach poczucia bezradności wobec problemów współczesnego świata,</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Zrealizowanie lekcji i/lub warsztatów poświęconych solidarności społecznej. • Podejmowanie przez uczniów działań, które realizowane są za pomocą projektu uczniowskiego, w tym projektu skierowanego do społeczności lokalnej. • Włączenie elementów edukacji globalnej do zajęć lekcyjnych z różnych przedmiotów. • Zorganizowanie szkolnego dnia wolontariusza. • Zorganizowanie Koła lub Rady Wolontariatu. • Wspieranie działalności Samorządu Uczniowskiego i włączanie jego członków do współdecydowania na 	Cała społeczność szkolna w tym nauczyciele, uczniowie różnych klas, dyrekcja, rodzice i opiekunowie, pracownicy szkoły.	Cały rok szkoły

		<p>pokazywanie możliwych działań.</p> <p>4. Umożliwienie uczniom podjęcia aktywnych działań na rzecz dobra wspólnego. Wzbudzenie refleksji na temat organizacji wolontariatu, jako pomocy skutecznej, wartościowej i pełnej szacunku do osoby potrzebującej.</p> <p>5. Popularyzacja idei wolontariatu, umożliwienie i zachęcenie uczniów do podjęcia wolontariatu w szkole lub za jej pośrednictwem.</p> <p>6. Upowszechnianie mechanizmów demokratycznych poprzez wprowadzenie do szkoły zasad współdecydowania.</p> <p>7. Zwiększanie zaangażowania uczniów w życie społeczności lokalnej.</p>	<p>istotne tematy dotyczące całej społeczności szkolnej.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Zorganizowanie spotkania z ekspertem z zakresu pomocy humanitarnej/społecznej/rozwojowej. • Przeprowadzenie przez uczniów diagnozy lokalnej, która ma na celu zlokalizowanie osób potrzebujących w bliskiej okolicy. • Udział nauczycieli w szkoleniach dotyczących angażowania uczniów do działań na rzecz innych. • Promowanie działań uczniów i nauczycieli, które dotyczą solidarności i wolontariatu np. poprzez szkolną prezentację projektów. • Współpraca z innymi instytucjami. • Debata dotycząca charakterystyki dobrego wolontariatu i skutecznej pomocy osobom potrzebującym. 		
--	--	---	--	--	--

		<p>8. Wykorzystywanie metody projektu uczniowskiego przez nauczycieli różnych przedmiotów i wychowawców.</p> <p>9. Zaangażowanie w szkolne działania starszych członków społeczności: rodziców, dziadków, sąsiadów, pracowników administracji szkoły. W swoich działaniach szkoła pokazuje i docenia wartość solidarności międzypokoleniowej.</p>			
2.	<p>Kształtowanie w uczniach i uczennicach tożsamości historycznej poprzez edukację obywatelską dot. etapów budowania i umacniania demokracji w Polsce współczesnej z położeniem nacisku na historię ruchu „Solidarności”.</p>	<p>1. Rozwijanie postawy nowoczesnego patriotyzmu w oparciu o takie wartości jak solidarność, samorządność, niezależność, poczucie wspólnoty, prawa człowieka.</p> <p>2. Przekazanie uczniom wiedzy na temat charakterystyki i</p>	<ul style="list-style-type: none"> Przeprowadzenie zajęć przedmiotowych z wykorzystaniem materiałów edukacyjnych na temat „Paczek Solidarności” - pomocy, jakiej w latach 80. udzieliły Polsce społeczeństwa krajów Europy Zachodniej, jak również USA, Kanady, Izraela przy wsparciu organizacji obywatelskich i religijnych. Zrealizowanie przez uczniów projektu edukacyjnego na temat Solidarności np. ścieżki edukacyjnej, projektu historii 	<p>Cała społeczność szkolna w tym nauczyciele, uczniowie różnych klas, dyrekcja, rodzice i opiekunowie, pracownicy szkoły.</p>	<p>Cały rok szkolny z położeniem nacisku na rocznicę wprowadzenia stanu wojennego.</p>

		<p>historii ustroju demokratycznego.</p> <p>3. Upowszechnianie aktywizujących metod i dobrych praktyk z zakresu edukacji historycznej i obywatelskiej wśród nauczycieli.</p> <p>4. Zainteresowanie uczniów historią najnowszą Polski za pomocą ciekawych metod edukacyjnych np. nowych technologii lub wykorzystania elementów historii mówionej.</p>	<p>mówionej, gry terenowej, happeningu, wywiadu, debaty.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Zorganizowanie w szkole rocznicy wydarzenia historycznego, które odnosi się do historii Solidarności, np. rocznicy wprowadzenia stanu wojennego. • Debata na temat wartości i postaw towarzyszących istnieniu ruchu „Solidarność”. 		
--	--	---	--	--	--

EWALUACJA PROGRAMU PROFILAKTYCZNO – WYCHOWAWCZEGO

Skutkiem opracowania i wdrożenia programu wychowawczo-profilaktycznego szkoły ma być systematyczne podwyższanie skuteczności podejmowanych przez szkołę przedsięwzięć wychowawczych i profilaktycznych. Będzie to możliwe wyłącznie wtedy, kiedy realizacja programu poddana zostanie procedurom ewaluacyjnym.

W procesie ewaluacji powinniśmy szukać odpowiedzi na kilka ważnych pytań:

- **Jaka jest skuteczność naszych działań? Jak ją mierzymy?**

Ewaluacji poddać powinniśmy zarówno poziom osiągnięcia celów i rezultatów działań wychowawczo-profilaktycznych, jak i sam proces. Analiza zebranych wyników oraz znajomość danych opisujących skuteczność podejmowanych działań pozwoli nam zmodyfikować program wychowawczo-profilaktyczny szkoły.

- **Czy integralnie i osobowo traktujemy uczniów i uczennice?**

Sprawdzamy: Czy uwzględniono wszystkie sfery rozwoju uczniów? Czy wspieramy wychowanka w rozwoju, a nie jedynie stymulujemy rozwój wybranych elementów? Czy koncentracja na wybranych aspektach nie skutkuje dysharmonią lub wręcz zaburzeniami w rozwoju? Czy zachowaliśmy osobowy sposób traktowania uczniów? Czy dostrzegamy w każdym z nich człowieka, a nie jedynie obiekt naszych oddziaływań?

- **Czy trafnie określiliśmy cele rozwojowe? Czy sformułowaliśmy odpowiednie zadania?**

Sprawdzając poprawność przyjętego programu, należy zwrócić uwagę na: poprawną realizację zadań, poprawność ich doboru ze względu na cel, jasność i konkretność zadań, spójność działań oraz dobór zadań dla realizatorów.

- **Czy posługujemy się właściwymi treściami i metodami?**

Treści powinny być ściśle związane z celem, do którego dążymy. Należy zatem zwrócić uwagę, czy treści zadań i formy pracy dają szansę na osiągnięcie pożądaných wyników.

- **Czy każdy z nas zrobił to, co do niego należało? Czy działaliśmy we właściwym czasie?**

Najbardziej skuteczne działania to te, które mają charakter systemowy, toteż niezwykle ważne jest zsynchronizowanie w czasie zadań szkolnych specjalistów, pracy rodziców i innych realizatorów działań wychowawczych i profilaktycznych.

Delegowanie zadań powinno zostać potwierdzone zawarciem formalnej umowy (w ramach obowiązków zawodowych) między koordynatorem programu (albo dyrektorem szkoły) a realizatorem dotyczącej wykonania konkretnego zadania.

- **Czy niczego nie przeoczyliśmy?**

W trakcie budowania programu w dużej mierze wyobrażamy sobie, „jak to ma funkcjonować” – dopiero podczas realizacji widzimy, „jak to działa”. Ponadto wtedy właśnie mogą pojawić się zjawiska i zagrożenia, których pojawienia się nie przewidzieliśmy w trakcie konstruowania założeń programowych.

Opracowano przez zespół Centrum Edukacji Obywatelskiej na podstawie publikacji „Opracowujemy i ewaluujemy program wychowawczo-profilaktyczny szkoły”, Gaś Z., Poleszak W., Ośrodek Rozwoju Edukacji, Warszawa 2017.